

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

Lukáš Radostný, Hana Štěpánková, Michal Kryl:

Specifická studie k Situační analýze obce Velké Hamry¹:

Migrace a bydlení sociálně vyloučených obyvatel Velkých Hamrů a okolních obcí

¹ Tento dokument navazuje na text „Situační analýza obce Velké Hamry“, v němž je problematika sociálního vyloučení ve Velkých Hamrech popsána komplexně. Specifická studie detailněji rozpracovává téma bydlení a migrace a zároveň rozšiřuje kontext analýzy o popis lokalit v okolních obcích. Doporučujeme tedy čtenáři, aby se seznámil s oběma texty.

Obsah

Základní demografické charakteristiky obce Velké Hamry	1
Získávání dat a způsob analýzy	1
Dynamika migračních procesů	2
Migrační historie jednotlivých respondentů ve Velkých Hamrech	5
Sociálně vyloučené lokality	5
<i>Mezivodí</i>	5
<i>Panský dům</i>	6
<i>Naproti hasičárně</i>	6
<i>Za Betonárkou</i>	7
<i>Přístřeší</i>	7
Jednotlivci a rodiny mimo SVL	7
<i>Rodina v bytě města</i>	8
<i>Jednotlivci a rodiny v nájemních bytech mimo SVL</i>	8
Shrnutí.....	8
Migrační historie jednotlivých respondentů v okolí Velkých Hamrů	9
Sociálně vyloučené lokality	9
<i>Desná (ZaKinem)</i>	9
<i>Tanvald (U Quattra)</i>	11
<i>Smržovka (Pod Benzínkou)</i>	12
<i>Smržovka (U Maška)</i>	12
<i>Smržovka (Naproti Centru)</i>	14
<i>Tanvald (U Autobusáku)</i>	15
<i>Tanvald (Dlouhák)</i>	16
<i>Ubytovny</i>	17
Jednotlivci a rodiny mimo SVL	17
<i>Desná (Ve Sladké díře)</i>	17
<i>Tanvald (sidliště) a Železný Brod (sidliště)</i>	18
Shrnutí.....	18
Seznam použité literatury a zdrojů	21

Seznam map, tabulek a fotografií

Tabulky č. 1: Změny vlastníků domů tvořících SVL	4
Mapa č. 1: Rozložení SVL v okolí Velkých Hamrů	9
Fotografie č. 1: Dům v Desné (Za Kinem).....	10
Fotografie č. 2: Dům v Tanvaldu (U Quattra).....	11
Fotografie č. 3: Domy na Smržovce (U Maška)	12
Fotografie č. 4: Dům na Smržovce (Naproti Centru)	14
Fotografie č. 5: Dům v Tanvaldu (U Autobusáku).....	15

Základní demografické charakteristiky obce Velké Hamry

Město Velké Hamry má přibližně 2 760 obyvatel, přičemž toto číslo se podle pracovníce Sociálně správního odboru v posledních letech zásadně nemění a nelze hovořit o žádných významných vlnách emigrace nebo imigrace (Evidence obyvatel, 2013). Například za období leden – červen 2013 bylo evidováno 23 úmrtí, 4 narození, 47 přistěhování a 31 odstěhování, což v součtu znamenalo úbytek 3 obyvatel (Evidence obyvatel, červenec 2013). Mezi lokality, kam se lidé z Velkých Hamrů nejčastěji stěhují, patří blízké obce jako Smržovka, Desná, Plavy, Tanvald či Jablonec nad Nisou, stejný princip se uplatňuje i při stěhování do Velkých Hamrů, na seznamu výchozích lokalit figuruje Smržovka, Plavy, Tanvald, Jablonec nad Nisou, Držkov a Železný Brod. Index stáří (tj. podíl osob nad 65 let na 100 dětí ve věku 0 – 14 let) v roce 2010 dosáhl ve Velkých Hamrech hodnoty téměř 117², zatímco celorepublikový průměr byl necelých 108³, s tím souvisí i velký počet obyvatel žijících v domově důchodců a v domech s pečovatelskou službou.

Celkový počet obyvatel SVL ve Velkých Hamrech podle našeho šetření odpovídal v srpnu 2013 číslu 90, v sociálně vyloučených lokalitách tedy žije 3,3 % obyvatel obce. Počet romských obyvatel⁴ města je podle odhadu pracovníce Sociálně správního odboru přibližně 110 (Evidence obyvatel, srpen 2013), k tomu je třeba přičíst osoby se slovenským občanstvím a osoby, které nejsou ve městě hlášené, celkový počet Romů ve městě se tedy pohybuje kolem 130, což představuje 4,7 % obyvatel. V posledním roce se podle Evidence obyvatel 7 Romů odstěhovalo na Smržovku, 6 Romů se přistěhovalo, a to částečně ze Smržovky a částečně z Hejnic (Evidence obyvatel, srpen 2013). Migraci dvou rodin mezi Smržovkou a Velkými Hamry potvrdila také pracovníce OSPOD (OSPOD, 2013).

Získávání dat a způsob analýzy⁵

Vzhledem k nevelkému počtu osob, kterých se výzkum týkal, se nejvhodnějším nástrojem k mapování migrace ukázalo být vlastní šetření, které na rozdíl od údajů institucí zachycuje také rodinné vazby a motivace ke stěhování. K získání údajů bylo opět použito metody rozhovorů, nejprve jsme se ptali sociálně vyloučených obyvatel Velkých Hamrů, zkoušeli jsme zjistit, kde všude dříve bydleli a jak dlouho, kde mají příbuzné, kdo bydlel v domech před nimi, s nimi a po nich, kdo bydlel v dalších domech, jaké byly důvody k jednotlivým stěhováním apod. Ve druhé fázi jsme oslovovali jedince, kteří figurovali ve vyprávění hamrovských obyvatel (případně v informacích od institucí) a měli bydlet v blízkých městech. Podařilo se nám uskutečnit rozhovory s příbuznými současných obyvatel města, jejich někdejšími sousedy, ale i s lidmi, kteří žili ve městě dříve a k rodinám z první fáze výzkumu je nepojí přímé příbuzenské vazby. To odhalilo širší kontext migrace ve Velkých Hamrech a umožnilo odhalit i starší vrstvy migračních procesů a historii jednotlivých domů, které dnes představují hamrovskou SVL. Syntézu těchto informací představuje kapitola

² Indikátory udržitelného rozvoje na místní úrovni, Civitas per populi Hradec Králové, 2010 (<http://www.indikatory.eu/liberecky/jablonec-nad-nisou/velke-hamry/soc1-%E2%80%9393-socialne-demograficka-struktura-v-obci-velke-hamry>, 7. 9. 2013).

³ Svobodová H., Věžník A., Hofmann E.: Vybrané kapitoly ze socioekonomické geografie České republiky, Elportál, Masarykova univerzita, Brno 2013.

⁴ „Romství“ je v rámci textu používáno ve smyslu kategorie připisované zvnějšku (výzkumníky, pracovníky institucí atd.). Sami respondenti o sobě ovšem často jako o Romech, respektive „Cigánech“ hovořili, byť ne vždy ztotožňovali tuto identitu s národností.

⁵ Více podrobností k metodologickému ukotvení analýzy i k respondentům viz Situační analýza.

„Dynamika migračních procesů“, která ve své podstatě líčí dějiny dnešních hamrovských sociálně vyloučených lokalit a obyvatel.

Vzhledem k tomu, že celkový přehled migračních procesů nezachycuje osobní migrační minulost jednotlivců, rodin a domů, rozhodli jsme se na problematiku migrace podívat ještě z jiného úhlu pohledu. Kapitoly „Migrační historie jednotlivých respondentů ve Velkých Hamrech“ a „Migrační historie jednotlivých respondentů v okolí Velkých Hamrů“ podrobněji rozebírají konkrétní migrační trajektorie, motivace ke stěhování a sílu vazeb různých obyvatel na město či region.

Dynamika migračních procesů⁶

Vzhledem k tomu, že SVL ve Velkých Hamrech obývají z velké většiny Romové, je pro pochopení jejich vzniku nutné vylíčit historii romského osídlení. Romské rodiny, které v současnosti žijí ve Velkých Hamrech, se ve městě začaly usídlvat od druhé poloviny 60. let v souvislosti s pracovní příležitostí v místních textilních továrnách, přicházely z východního Slovenska, nejčastěji z Prešova, ale také z Košic, Vranova nad Topľou, Milpoše či Bardejova. Továrny přidělovaly svým zaměstnancům také byty, a to konkrétně v objektu na Mezivodí, který je dnes obydlený, ale ve špatném technickém stavu (původně byla budova rozsáhlejší, ale v důsledku požáru byla část zbourána), v domě U Sochy (dnes již neobydlené) a v dnes již zbouraných „Kartouzách“. Podle výpovědí starších osob, které žijí ve městě dlouho, bydlely první rodiny na Mezivodí. Další vlnu migrace na počátku let 70. představovaly rodiny, které obývali tzv. dům U Sochy na Svárově. V první polovině 80. let se pak mezi převážně starší české obyvatelstvo Kartouz dostávají další tři romské rodiny (část jedné z rodin obývala nejprve dům U Sochy, později přesídlila také do Kartouz). Ve výpovědích oslovených pamětníků bylo možné identifikovat představu, že dokud ve Velkých Hamrech žily pouze tyto rodiny, byly domy v dobrém stavu, lidé se o ně starali a soužití s majoritou bylo bezproblémové.

Jako zlomový rok figuruje ve výpovědích 2000, kdy Kartouzy od města Velké Hamry získala do vlastnictví paní S. Planinová⁷ a začala zvyšovat nájem. Souběžně s tím se zhoršoval stav domu, což mnozí respondenti dávají do souvislosti s příchodem velkorodiny, která do Kartouz přišla z Plavů přes Desnou za příbuznými. Jak změna majitele, tak příchod nových nájemníků, bývá uváděn jako důvod odchodu původních rodin, ty vyhledaly bydlení v blízkých obcích (v Tanvaldu či v Desné). Právě se zmíněnou velkorodinou se také pojí pověst „Slováků“, kteří bývají dávání do kontrastu se starousedlíky, byť jsou mnozí členové rodiny v Čechách stejně dlouho jako předchozí obyvatelé Kartouz, důvodem je postupný příliv rodinných příslušníků ze Slovenska, který pokračuje až do současnosti (poslední jedinci přišli podle našeho šetření z Prešova).

⁶ Při čtení této kapitoly je třeba mít na paměti, že se nám jednak nepodařilo dohledat všechny aktéry, kteří měli k situaci co říci (některé rodiny z Tanvaldska podle ostatních také odešly, takže jejich oslovení ani nebylo možné), jednak jsou vyprávění respondentů často kusá a časové údaje nepřesné. Několikrát se nám například stalo, že jsme na konci rozhovoru zmínili Kartouzy a respondent řekl: „Tam jsme taky bydleli“, ačkoliv se o tom při vyprávění o předchozích bydlíštích nezmínil. Jindy jsme zase hovořili se dvěma různými příslušníky rodiny, kteří měli společnou minulost, a údaj o době stěhování se lišil o 2 roky. Je tedy zřejmé, že paměť našich respondentů není dokonalá, a tedy ani sestavený text. Částečným korektivem byly údaje o změnách vlastníků, získané z katastru, které nám pomohly prohlášení typu „to bylo za Polívkové“, „když to koupila Ukrajinka, zvýšila nájemné, takže jsme se do půl roku odstěhovali“ apod. přiřadit k nějakému roku. Přehled změn vlastníků uvádíme v tabulkách pod textem.

⁷ Paní Planinová, určitou dobu také Virágová, je mezi lidmi známá jako „Ukrajinka“. Je také současnou majitelkou tzv. Panského domu, jehož část lze označit za sociálně vyloučenou lokalitu.

Další rodiny se do Velkých Hamrů dostaly v roce 2002, tehdy koupila dům na Mezivodí paní M. Polívková a přesunula do něj část obyvatel ze svých domů na pomezí Tanvaldu a Desné („U Quttra“), aby domy mezitím mohla opravit. Tyto rodiny však měly vazby v Tanvaldu a ve Velkých Hamrech nezůstaly (některé se vrátily zpět do domů U Quattru, část bydlí v Tanvaldu na sídlišti, někteří jedinci prý odjeli do Anglie, jiní bydlí na Smržovce mimo SVL). Paní Polívková v roce 2004 dům prodala panu T. Petráškoví. Zpočátku v domě bydlelo několik spřízněných rodin, které později odešly za prací do Liberce, a pár, který později odešel z důvodu zhoršujícího se technického stavu do Desné.

Kolem roku 2009 už byly Kartouzy prakticky neobyvatelné a obyvatelé neměli s majitelem, v té době panem P. Mikeskou, smlouvu (v roce 2012 vydražilo objekt město a nařídilo jeho demolici), část rodin se přestěhovala do domu Naproti hasičárně (šlo o rodinu dříve přebývajících v domě U Sochy), zmíněná velkorodina spolu s jednou rodinou hamrovských starousedlíků se přesunula do domu na Mezivodí. Někteří respondenti upozorňovali na nekalé praktiky související se stěhováním této rodiny: Tehdejší starosta měl podle nich např. zaplatit svému příbuznému panu Petráškoví 40 000 nebo 50 000 za každou rodinu a vyřešit tak situaci nájemníků z Kartouz. Podle jiného respondenta měla být z obdržенých peněz rekonstruována střecha domu na Mezivodí (tento respondent uvedl, že získal tuto informaci přímo od majitele domu pana Petráška, který prý tímto vysvětloval své motivace k sepsání smluv s „problémovými“ nájemníky). Na jaře roku 2013 se z Mezivodí některé mladší rodiny přestěhovaly do tzv. Panského domu č.p. 563 a 564, neboť majitel Mezivodí chtěl s obyvateli svého domu smlouvy ukončit. V době výzkumu se řešila situace rodin na Panském domě (563,564), kterým ÚP neposkytl příspěvek na bydlení z důvodu, že na dům byla uvalena exekuce. K ukončení smluv s několika rodinami na Mezivodí až do ukončení výzkumu nedošlo, a mnohé rodiny tak v domě zůstávaly. Majitel zároveň nabízel dům k prodeji na stránkách Severočeských realit, cena je stanovena na 2 700 000 Kč⁸.

Poněkud stranou těchto procesů stojí činnost paní Ž. Lavičkové, která bydlí v rodinném domku v sousedství Mezivodí a pochází z rodiny romských starousedlíků. Paní Lavičková vlastní dům „Za Betonárkou“, kde přibližně šest let žijí převážně romské rodiny, jsou to jak starousedlíci z Velkých Hamrů a z Plavů, tak potomci rodin, které přišly po nich (několik jednotlivců či páru si vytipovala dokonce ze sousedního Mezivodí. Těmto nájemníkům dala napřed smlouvu na tři měsíce, když se „osvědčili“, dostali smlouvu na rok). Domácnosti až na výjimky nepoutají přímé rodinné vazby, což je patrně právě důsledek toho, že si osazenstvo vybírá majitelka. Paní Lavičková vlastní ještě jeden dům na Smržovce, kde několik měsíců bydlí především starší lidé, starousedlíci nebo jejich příbuzní, kteří jsou už dlouho v Čechách.

Dům U Sochy několikrát změnil majitele, vždy se jednalo o firmy. V současné době není obydlen a je ve velmi špatném technickém stavu, přesto jeho majitel (Domoreal Praha s. r. o.) vyvíjel nátlak na starostu Velkých Hamrů, když tvrdil, že dům buď prodá městu za 800 000, nebo ho přetvoří v ubytovnu pro Romy (starosta, 2013). Dům byl také v nabídce Severočeských realit za 380 000 Kč⁹. Aby byl výčet úplný, je třeba zmínit přístřeší města, ve kterém v době provádění výzkumu pobýval potomek původní rodiny z Kartouz s přítelkyní, která má rodinné vazby s obyvateli Panského domu a Mezivodí.

⁸ <http://severo.ceskereality.cz/rodinne-domy/cinzovni-domy/?id=YFN12716323209>, 2. 9. 2013.

⁹ <http://severo.ceskereality.cz/rodinne-domy/cinzovni-domy/?id=QTM09721209347>, 2. 9. 2013.

Tabulky č. 1: Změny vlastníků domů tvořících SVL¹⁰

592 – Mezivodí		
Rok	Původní → nový majitel	Cena
2000	Město VH → M. Baierová	40 000
2002	M. Baierová → M. Polívková	500 000
2004	M. Polívková → T. Petrášek	700 000

563 – Panský dům		
Rok	Původní → nový majitel	Cena
1999	Město VH → S. Viragová	30 000 ¹¹
2005	S. Viragová → L. Vondrová	Dar
2010	L. Vondrová → S. Viragová	Soudní určení

254 – Naproti hasičárně		
Rok	Původní → nový majitel	Cena
1987	P. Černý, L. Švitorková → A. Vítová	87 012
2001	A. Vítová → J. Herain, A. Kuřínová, J. Schuster, P. Vítová	Dědictví
2003	J. Herain, A. Kuřínová, J. Schuster, P. Vítová → D. Szewczyk, R. Szewczykova	550 000
2006	R. Szewczykova → D. Szewczyk	Rozvod
2012	D. Szewczyk → K. Procházka	1 150 000

365 – Za Betonárkou		
Rok	Původní → nový majitel	Cena
1992	Okresní bytový podnik → M. Vosátková, V. Tomšová	Restituce
1999	V. Tomšová → M. Čechová	Dědictví
2003	M. Vosátková → M. Slavíková	Dědictví
2007	M. Čechová, M. Slavíková → O. Čureja, Ž. Lavičková	1 100 000
2009	O. Čureja → Ž. Lavičková	Dar

¹⁰ Katastrální úřad pro Liberecký kraj, Katastrální pracoviště Jablonec nad Nisou.

¹¹ Zakoupeno společně s č. p. 564 (vedlejší vchod), cena je za oba domy

141 – U Sochy		
Rok	Původní → nový majitel	Cena
1995	Město VH → TSIS s. r. o.	747 960
2003	TSIS s. r. o. → TENET	100 000 (dražba)
2004	TENET → Arturo s. r. o	400 000
2007	Arturo s. r. o → KH + SO s. r. o.	600 000
2008	INVESTURA s.r.o. → Vagelis s.r.o.	600 000
2012	Vagelis s.r.o. → Domoreal Praha s.r.o.	900 000

202,204 – Kartouzy		
Rok	Původní → nový majitel	Cena
2000	Město VH → S. Viragová	60 000
2006	S. Viragová → P. Mikeska	3 500 000
2012	P. Mikeska → Město VH	Dražba

Migrační historie jednotlivých respondentů ve Velkých Hamrech¹²

Sociálně vyloučené lokality

Mezivodí

Mezivodí – Kartouzy – Desná (vlastní dům) – Plavy – Slovensko

Mezivodí – Kartouzy – Desná (vlastní dům) – Plavy – Slovenko – Plavy – Slovensko

Mezivodí – Kartouzy – Desná (vlastní dům) – Plavy – Slovensko

Mezivodí – Kartouzy – Desná (vlastní dům) – Plavy – Slovensko

Mezivodí – Kartouzy – Desná (vlastní dům) – Plavy

Dům na Mezivodí obývá jedna velkorodina, jedná se o čtyři sourozence¹³ (ve věku mezi 40 a 50) a jejich partnery, jejich děti (od 5 do 25), partnery starších dětí a jejich děti (kolem 2 let). Podle vzdálenějších příbuzných jsou dva z nejstarších párů tvořeny zároveň nevlastními sourozenci (jinými slovy partneři se sblížili poté, co spolu začali žít jejich rodiče). Přestože členové velkorodiny sami deklarují, že by uvítali rozdělení na menší rodiny, a jejich někdejší sousedé a vzdálenější příbuzní hovoří spíše o sporech a hádkách než o soudržnosti,

¹² Vzhledem k tomu, že z výše popsaných důvodů neznáme přesně roky stěhování, nepředstavují schémata, která uvozují jednotlivé podkapitoly, časové osy, ale pouze sledy bydlišť, pokusíme se tento nedostatek částečně odstranit v textech. V přehledu jsou zařazeny také údaje o osobách, s nimiž jsme nehovořili, ale o jejichž minulosti jsme se dozvěděli od jejich blízkých. Osobám, z jejichž migrační historie jsou nám známy jen střípky, je opět věnován prostor v textech.

¹³ V domě v době výzkumu bydlel ještě další sourozenec bez dětí, byl údajně na návštěvě, protože neměl kam jít.

rodiny v minulosti až na výjimky migrovaly společně.¹⁴ Do Čech se příslušníci nejstarší generace dostávali postupně na konci 70. letech a v letech 80., patrně částečně z Prešova a částečně z Milpoše. Na počátku bydleli v Plavech, před více než deseti lety jim ale starostka Plavů zařídila bydlení v Desné (někteří členové rodiny uvedli, že je starostka ve městě nechtěla, oproti tomu příslušník střední generace, který si Plavy pamatoval z dětství, uvedl jako důvod stěhování časté útoky „opilých rasistů“). V Desné vydržela rodina dva roky a pak se přestěhovala za příbuznými do Kartouz (podle jednoho respondenta nevyhovovalo rodině bydlení u hlavní silnice a chybělo jim prostranství před domem, na kterém by si děti mohly bezpečně hrát). Jak již bylo popsáno, v Kartouzách se výrazně zhoršila kvalita bydlení a majitel přestal komunikovat (žádný majitel, žádná smlouva, netekla voda, špatná střecha, nefunkční elektřina – to jsou důvody, které uvádějí sami někdejší obyvatelé). Přibližně před 4 roky se tedy celá skupina přesunula na Mezivodí, jedna členka rodiny uvedla, že v domě už bydlel syn její sestry, který jim řekl o prázdných bytech, sami pak prý zavolali majiteli (další variantu tohoto momentu jsme již popsali). Rodiny s bydlením na Mezivodí nejsou spokojeny, vadí jim vlhkost, plíseň, zkroucené podlahy, stav fasády atd. i přístup majitele, který nic neopravuje. Starší doufali, že jim s řešením pomůže město, ale protože se žádné rychlé řešení nenašlo, jsou skeptičtí. Mladší člen rodiny odpověděl na otázku, jestli je v současném bydlení spokojen: „Jo. Kam máme jít? Nás nikdo nevezme. Jsem tady taky zvyklý, asi jinam nepůjdu.“

Panský dům 563,564

Panský dům – Mezivodí – Kartouzy – Desná (vlastní dům) – Plavy

Panský dům – Mezivodí – Kartouzy – Milpoš

Panský dům – Mezivodí – Kartouzy – U Sochy – Slovensko

Migrace rodin z Panského domu je silně podmíněna přesuny mezivodských rodin, jedná se totiž o tři mladé rodiny, které se na jaře roku 2013 odpojily od velkorodiny a přesídlily do domu paní Planinové. Jde o tři bratrance s partnerkami (muži i ženy v rozmezí 18-25 let) a dětmi (0-8 let). Jedna z partnerek má rodiče na Mezivodí a druhé dvě jsou sestry ze Slovenska. Jeden z bratranců se už narodil v Plavech, druhý přišel ze Slovenska do Kartouz a třetí je z větve rodiny, která obývala dům U Sochy a přišla do Kartouz ještě před příchodem mezivodské velkorodiny (jeho sourozenci bydlí Naproti hasičárně). U jednoho z bratranců bydlí otec, který nemá nájemní smlouvu, a bratr partnerky, pravděpodobně rovněž bez smlouvy. S vybavením bytů a stavem objektu byli všichni dotázaní spokojeni (srovnávali nové bydlení s předchozím na Mezivodí), ale v době šetření měli velké obavy o svou budoucnost kvůli exekuci majitelky (podrobněji viz Situační analýza), nejstarší člen rodiny uvedl, že se stěhováním nesouhlasil, neboť mu byla známa nedobrá pověst majitelky, mladí ho ale neposlechli.

Naproti hasičárně

Naproti hasičárně – Kartouzy – U Sochy – Slovensko

Naproti hasičárně – Kartouzy – U Sochy – Slovensko

¹⁴ Onou výjimkou byla jedna z rodin, která donedávna bydlela na Smržovce (U Maška), na jaře roku 2013 se ovšem připojila ke zbytku rodiny na Mezivodí. Partneri některých dcer jsou pak Slováci, kteří přišli do ČR nedávno.

Naproti hasičárně bydlí dva bratři a sestra ve věku 30-40 let s dětmi, jeden z bratrů vychovává děti sám, druhí dva sourozenci bydlí v domácnosti rovněž s partnery. Sourozenci jsou v ČR od malička, tedy přibližně 30 let, původně bydleli v domě U Sochy, pak se objekt dostal do soukromých rukou (což se podle údajů z katastru událo v roce 1995) a rodina byla přesunuta do Kartouz, kde strávila následujících asi 15 let. Když Kartouzy přestávaly být obyvatelné, tedy před 3 až 4 roky, přestěhovali se sourozenci do domu Naproti hasičárně, který od té doby ještě jednou změnil majitele. Partnerka jednoho z bratrů pochází z Jablonce a přistěhovala se za přítelem do Kartouz, partner sestry je ze staré hamrovské rodiny, a lze tedy předpokládat, že s ní sdílel i pozdější část migrační historie (viz Za Školou). Sourozenci, kteří mají partnery, vychovávají děti ve věku 1-8, v bytě muže bez partnerky bydlí ještě matka sourozenců, jeden známý (jeho migrační minulost není známa) a přítel dospělé dcery. Tento mladý pár má dvě děti a do domu Naproti hasičárně se přistěhoval na jaře roku 2013 z Liberce. Nedlouho předtím bydlel zase u jeho rodičů v domě na Smržovce (U Maška), podle rodinných příslušníků odešel z osobních důvodů. Dům na Smržovce byl ale také bez vody a s majitelem nebyly sepsány smlouvy¹⁵, na nutnost stěhování upozorňovala rodinu i pracovnice OSPOD (OSPOD, 2013). Obyvatelé domu jsou s bydlením i majitelem spokojeni, pouze muž bez partnerky uvažuje, že by se z přelidněného bytu odstěhoval jen s nejmladší dcerou do menšího bytu.

Za Betonárkou

Za Betonárkou – Svárov (internáty, VH) – RD vedle Mezivodí – hotel VH – Chomutov

Za Betonárkou – bytovka na Mezivodí – Česká Kamenice

Zatímco předchozí adresy obývají spíše příbuzní a domy jsou rodinnými vazbami spojeny také mezi sebou, dům Za Betonárkou je obydlen devíti spíše nezávislými rodinami (především bezdětnými páry) a vztahy jsou tu více sousedské než rodinné. Příčinu tohoto stavu částečně vysvětlila sama majitelka, která uvedla, že si své nájemníky vybírá tak, aby byl v domě pořádek. V domě najdeme i několik jedinců, kteří přišli z Mezivodí a sdílejí migrační historii Plavy – Desná – Kartouzy – Mezivodí, a několik jedinců ze starých hamrovských rodin. Další obyvatelé ale neprošli Mezivodím, Kartouzami ani jinými domy spojenými s romským osídlením, jak ukazují i dva příklady migračních trajektorií výše. Všichni dotázaní jsou s bydlením spokojeni, často srovnávají svou situaci se situací lidí v jiných domech, především na Mezivodí a jsou hrdí, že oni bydlí pěkně, o změně tedy neuvažují.

Přístřeší

přístřeší – Mezivodí – Tanvald (u autobusáku) – Kartouzy – Mezivodí – Prešov

přístřeší – Mezivodí – Kartouzy – Prešov

V přístřeší města bydlel v době výzkumu bezdětný pár. Muž má silné vazby k Velkým Hamrům, v dětství bydlel na Mezivodí a Kartouzách, následně rodina odešla do Tanvaldu, do Velkých Hamrů se vrátil za přítelkyní a bydlel opět na Mezivodí. Ona je ve Velkých Hamrech teprve chvíli, ale zase má sourozence na Mezivodí i na Panském domě. V přístřeší nemohou bydlet dlouhodobě a je tedy otázkou, kam se v blízké době přestěhují.

Jednotlivci a rodiny mimo SVL

¹⁵ Ve stejné době opustila tentýž dům na Smržovce také výše popsaná rodina bydlící nyní na Mezivodí.

Rodina v bytě města

Za Školkou – Smržovka (U Maška) – Mezivodí – Kartouzy – Panský dům – Plzeň – U Sochy – Prešov

Za Školkou – Smržovka (U Maška) – Mezivodí – Kartouzy – Panský dům – Smržovka – Slovensko

V domě města označovaném ostatními obyvateli nejčastěji jako Za Školkou nebo U Školky bydlí pár s dospělým synem, jedná se o byt města, který byl rodině přidělen po dobrých zkušenostech se zaměstnáváním jednoho člena. Rodina prošla v zásadě všemi domy spojenými s romským osídlením Velkých Hamrů a dokonce i domem na Smržovce, kde přebývala i část rodin z Mezivodí a z domu Naproti hasičárně. Na Panském domě bydlela 8 let, a to i v roce 1999, kdy dům koupila současná majitelka, která byla zároveň k nim do rodiny přivdaná. Důvodem stěhování byly ovšem podle respondentů právě neshody s ní: Prý jí platili elektřinu, ale ona ji za ně neplatila, takže dům pak byl bez elektřiny. Bydlení v Kartouzích (8-10 let), na Mezivodí (půl roku – sem šla rodina za partnerem dcery, který pochází z mezivodské velkorodiny) i na Smržovce U Maška (2 roky) bylo nevyhovující. Byt města výrazně zlepšil úroveň života rodiny, což zvláště vynikne ve srovnání s rodinami na Mezivodí, které měly v posledních přibližně deseti letech podobné migrační trajektorie. Rodina chce v bytě určitě zůstat, na městě ovšem panují obavy, zda zvládne vyřešit finanční těžkosti, které ji v posledních měsících potkaly.

Jednotlivci a rodiny v nájemních bytech mimo SVL

Sídlíště VH – bytovka na Mezivodí – Česká Kamenice

Centrum VH (nájem) – Jablonec – Penziony VH – USA, Německo – U Sochy

Na závěr uvádíme také migrační trajektorie dvou osob romského původu, které bydlí u soukromých majitelů a nikdy nebydlely v popsanych SVL. Jedna z Velkých Hamrů nepochází a přistěhovala se za rodinou až ve vyšším věku, v rámci Velkých Hamrů se stěhovala jednou do většího bytu, protože se její rodina rozrostla. Druhá osoba se naopak ve Velkých Hamrech narodila (v domě U Sochy) a po určité době v zahraničí se tam také vrátila, teď už ve městě rodinu nemá.

Shrnutí

Několik informací, které plynou z předchozích řádků, bychom rádi zdůraznili. V první řadě to, že většina obyvatel domů, které tvoří SVL, je příbuzensky provázána (výjimkou je jen několik osob Za Betonárkou) a obyvatelé těchto domů žijí ve Velkých Hamrech zpravidla dlouhodobě (výjimkou jsou jen některé mladší osoby, které se do rodin přivdaly či přiženily). Nestěhují se příliš často, pokud už se stěhují, tak v rámci města. Když se jim bydlení ve Velkých Hamrech sehnat nedaří, uchylují se do blízkých obcí a po čase se zase vrací. Lze tedy konstatovat, že typický obyvatel SVL ve Velkých Hamrech má vztah k místu svého bydliště a drží ho zde také síť příbuzných. Toto zjištění je důležité pro působení neziskových organizací a zavádění sociálních služeb – lze předpokládat, že s klienty bude možné pracovat systematicky a dlouhodobě (šance se pochopitelně ještě zvyšuje za předpokladu, že se obec bude nadále snažit řešit situaci v oblasti bydlení).

Případný příchod nových rodin, které by takové vazby neměly, by se mohl odrazit i v oblasti bydlení, jak naznačuje chování současného majitele domu „U Sochy“ (viz výše). V rovině úvah se objevila také možnost poskytnutí městských bytů rodinám na Mezivodí,

kterou limituje právě obava ze stěhování nových rodin do vyprázdněného objektu (starosta, 2013).

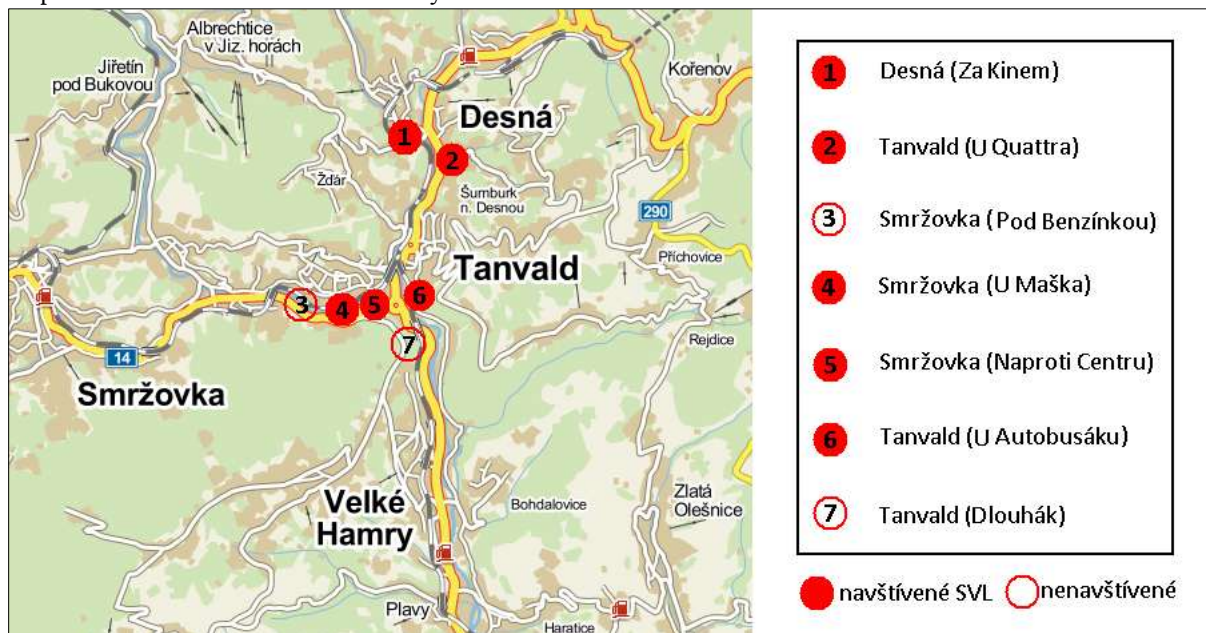
Projdeme-li si jednotlivé důvody ke stěhování různých respondentů v období po roce 1989, je zřejmé, že „push faktory“ převažují nad „pull faktory“. Rodiny většinou dožene ke stěhování technický stav domu, odpojená voda a elektřina, absence smlouvy, změna majitele apod. Mezi „pull faktory“ pak jednoznačně převládá přítomnost příbuzných, ať už jde o sestěhovávání partnerů nebo přesun celé rodiny do jiného domu, kde už bydlí sourozenci, synovci, bratřenci, potomci apod. Širší rodiny se také v několika případech stěhují společně. Nedá se úplně říci, že by se lidé stěhovali, aby si polepšili (s výjimkou domu Za Betonárkou, posledně jmenovaných osob žijících mimo SVL a jednotlivců, kteří přicházejí ze Slovenska), spíše se bydlení na předchozí adrese stává neudržitelným. Stěhování za levnějším bydlením nebo kvůli rozdílům ve vyplácení dávek jsme nezaznamenali. Za povšimnutí stojí stěhování velkorodiny z Plavů, kde podle výpovědí respondentů působily souběžně rasistické projevy spoluobčanů a snaha o vystěhování ze strany starostky.

Poslední bod, na který bychom chtěli upozornit je skutečnost, že jediná rodina, která žila v Hamrech v SVL (nemíníme v domech, které dnes tvoří SVL, v době, kdy to bylo ještě kvalitní bydlení) a které se podařilo ze sociálního vyloučení do značné míry vyprostit (byť je získaná rovnováha křehká), je rodina, které byl přidělen obecní byt. Ostatní rodiny, které v SVL nebydlí, v nich nikdy nebydlely. Naopak rodinám, které se po roce 1989 do pozice sociálně vyloučených dostaly, se nedaří bez pomoci situaci zlepšit.

Migrační historie jednotlivých respondentů v okolí Velkých Hamrů¹⁶

Sociálně vyloučené lokality

Mapa č. 1: Rozložení SVL v okolí Velkých Hamrů

Desná (Za Kinem)

¹⁶ Vzhledem k tomu, že samotná zpráva se týkala jen Velkých Hamrů, přiblížíme v následujícím textu vždy i lokalitu nebo situaci rodiny jako takovou, a to z hlediska vyloučenosti, kvality bydlení, veřejného prostoru, ceny, ekonomické aktivity apod., poté bude následovat migrační historie jednotlivých respondentů.

Fotografie č. 1: Dům v Desné (Za Kinem)¹⁷

Na dům v Desné nás upozornili obyvatelé Mezivodí. Jedna z tamních respondentek

uvedla, že v něm bydlí její sestra. Dům obývá 5 rodin – příbuzná mezivodských s manželem, její dcera s neromským manželem, dětmi a sestřenicí, její dva nevlastní synové s partnerkami a jedna neromská rodina s dětmi bez příbuzenských vazeb (dohromady tedy asi 18 osob). Původně dům vlastnil právě neromský manžel dcery, podle vlastních slov ovšem neměl prostředky na rekonstrukci další

bytové jednotky, vzal si hypotéku, ale nestačil na splácení. Jeho známý pan Pinkava mu údajně nabídl, že dům převede na čas na sebe, pomůže s refinancováním hypotéky a zase jim dům vrátí, k poslednímu kroku už ale nedošlo, a pan Pinkava tak prý za 600 000 získal celý dům. Původní obyvatelé v něm ale nechal dál bydlet, dal jim smlouvu na rok a stanovil vcelku příznivé nájemné (4 000 + elektřina a poplatky za 1+1 o velikosti kolem 40 m² nebo 1 500 + poplatky a elektřina za patnáctimetrové 1+kk). Pokračuje také v opravách domu, je ochotný slevit na nájemném, pokud do bytu investují obyvatelé vlastní peníze, v kontaktu s nájemníky je ovšem minimálně, takže z pohledu obyvatel domu se toho s příchodem nového majitele vlastně moc nezměnilo.

Dům je neomítnutý a stavba zvenku působí neudržovaně, jinak je ale v dobrém technickém stavu, prostranství kolem domu je upravené. Za hlavní nedostatek je obyvateli považována nedostatečná velikost bytů. Tento problém se ale už řeší - v době provádění výzkumu probíhala rekonstrukce větší bytové jednotky (3+1), kam se má přesunout 7členná rodina z 1+1, v plánu je také stěhování páru z malého 1+kk do uvolněného 1+1.

Když jsme dům hledali a ptali jsme se na cestu příslušníků majority, byla lokalita popisována jako ghetto: „jestli myslíte ten dům, kde je hodně cikánů a pořád přibývají, tak musíte jít kus dál...“. Sami obyvatelé domu tak svoji situaci ale nevnímají, zdůrazňují, že v domě bydlí s Čechy a mají velmi dobré vztahy se sousedy i s vedením města. Podle našeho šetření je míra sociálního vyloučení u této lokality výrazně nižší než u lokalit ve Velkých Hamrech, Tanvaldu a na Smržovce, a to nejen z hlediska umístění v obci, ale například i co se týče přístupu ke vzdělání. Děti navštěvují školky a běžné ZŠ a respondenti vnímají docházení romských dětí na praktické školy velmi negativně. Rodiny by uvítaly více kroužků pro děti a doučování. Jako problém vidí lidé z domu nedostatek práce – sami jsou v důchodu, v invalidním důchodu nebo na mateřské, oficiálními přívýdělky k důchodu si přilepšuje pouze neromský otec rodiny (má vedle domu autoopravnu). Někteří se také potýkají s exekucemi a půjčkami. Patrně je vymezování vůči příbuzným na Mezivodí, kteří se prý nestarají o děti, ničí si vlastní bydlení a neustále vedou spory.

Desná (Za Kinem) – Kartouzy – Vranov nad Topľou

Desná (Za Kinem) – Kartouzy

Desná (Za Kinem) – Mezivodí – Desná (Za Kinem) – Kartouzy – Prešov

Desná (Za Kinem) – Mezivodí – Desná (Za Kinem) – Kartouzy – Tanvald – Slovensko

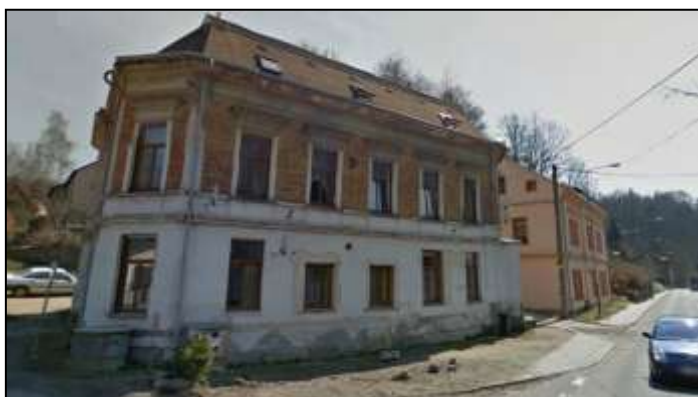
¹⁷ Fotografie domů pocházejí ze stránek www.googlemaps.com.

Nejstarší generace přišla ze Slovenska do Velkých Hamrů v 80. letech za práci a usadila se v Kartouzách, kde podle výpovědi zpočátku bydlely i české rodiny, bylo to dobré bydlení, i když si toho v bytě museli hodně udělat sami. Vše se zhoršilo až s příchodem nové majitelky, která začala zvyšovat nájem, a příbuzných z Plavů, jejichž mladí narušovali zaběhlý pořádek v domě. Nespokojenost vyvrcholila před 7 lety stěhováním k českému příteli ženy ze střední generace, kam se postupně přesunula velká část rodiny. Jeden mladý pár si prošel ještě dvouletou epizodou na Mezivodí (2009-2011), byt v Desné se mu totiž zdál malý. Na Mezivodí si museli celý byt sami vybavit, majitel na prosby neslyšel. Zpočátku dům obývala převážně rodina ženy, postupem času se ale většina členů kvůli dojíždění za prací přesunula do Liberce a prázdné byty obsadila velkorodina z Kartouz, za kterou se stěhovali další příbuzní ze Slovenska. Sousedské vztahy prý nebyly dobré hlavně kvůli chování mladší generace současných mezivodských, stav objektu se výrazně zhoršil. Dvojice popsala, že tehdy poprosila o pomoc starostu Velkých Hamrů, ten se snažil, protože si prý myslel, že oni do domu nepatří, jsou jiní než ostatní, ale než se byt obce našel, dali manželé raději opět přednost malému bytu v Desné s vyhlídkou na stěhování do většího. Pokud se přístup nového majitele nezmění, rodiny by chtěly v domě zůstat.

Tanvald (U Quattru)

Fotografie č. 2: Dům v Tanvaldu (U Quattru)

Na rozhraní Tanvaldu a Desné je podél hlavní silnice hned několik domů, které lze

označit za SVL. Naše pozornost byla upřena na dva domy majitelky Polívkové, která v letech 2002-2004 vlastnila také dům na Mezivodí, který zakoupila proto, aby měla v době rekonstrukce kam přesunout právě své nájemníky z Tanvaldu. Podle hamrovských měly některé z těchto rodin U Quattru stále bydlet. Nakonec jsme přímo takovou rodinu nenašli, ale provedli jsme rozhovor s mladým mužem, který přesun

z domu U Quattru na Mezivodí a zpět zažil, v dnešní době však už bydlí na sídlišti v Tanvaldu, jeho situaci a migrační historii lze nalézt v kapitole „Tanvald (sídliště) a Železný Brod (sídliště)“. V domě U Quattru jsme tak uskutečnili rozhovor s jinou rodinou, která nám popsala situaci v domě. Ve Velkých Hamrech sice rodina nikdy nežila, zato v minulosti velmi dlouho obývala již několikrát zmíněný dům na Smržovce (U Maška).

Dům umístěný dále od restaurace Quattro je v lepším technickém stavu, vchodové dveře byly v době naší návštěvy poněkud netypicky zamčené, nikdo z lidí, na které jsme zvonili, nás nepustil dále, tudíž o rodinách ani vnitřních prostorách domu nemáme bližší informace. Dům naproti restauraci je na první pohled v horším stavu, omítka je zašlá a vlhká, prostranství kolem domu je neupravené.

V domě blíže k restauraci bydlí údajně 7 rodin, 6 romských a jedna vietnamská. Osazenstvo je prý poměrně stabilní, někdo nový přijde jednou za 2-3 roky a většinou jde o někoho známého. Partneři, se kterými jsme hovořili, si stěžovali na prasklou trubku, která jim vytopila byt, majitelka prý ale žádné opravy nedělá, musí si závadu opravit sami. Stejně to bylo, i když se nastěhovali, museli si dělat všechno nové včetně podlah. 1+1 do 40 m² obývá žena s dospělým synem (ten spí na matraci), její partner je v ČR pouze přechodně, chystá se

vrátit do Anglie, kde pracuje i bere podporu (vyučen není). Zbytku rodiny se v zahraničí nelíbilo a návrat neplánuje. Paní Polívková si účtuje za byt 4 500 (k tomu nájemníci platí elektřinu a plyn), platby za vodu jsou předem stanovené na určitou částku, přestože má každý byt vodoměr. Podle respondentky si nájemníky dost vybírá. Dnes již dospělé děti (jeden bezdětný syn u matky, druhý syn s dětmi v jiném bytě v domě a dcera v dalším bytě v domě) chodily do školy Údolí Kamenice, pak se vyučily, práci ale nemají. Paní je rovněž vyučená a bez práce. Zdůrazňuje absenci aktivit pro děti a práce pro mladé. Partneři mají už roky podanou žádost o byt města, ale nevěří, že by jim mohl být přidělen.

Tanvald (U Quattra) – Anglie – Tanvald (U Quattra) – Kanada – Smržovka (U Maška) –
– Vranov nad Topľou

Byt má rodina v nájmu teprve měsíc, předtím byli partneři 3 měsíce v Anglii, paní se ale vrátila kvůli dětem, ani se jí tam moc nelíbilo, vadila jí neznalost jazyka. Před odjezdem do ciziny bydlela rodina 3 roky v druhém domě U Quattra. Tomu předcházela další zahraniční zkušenost v Kanadě. Do té doby žila rodina dlouhých 22 let na Smržovce (U Maška). Tehdy to bylo podle nich dobré bydlení, žili tam i neromští sousedé. Neutěšený stav domu připisovali respondenti rodinám, které nyní bydlí na Mezivodí. Kvůli nim prý také vznikl dluh za vodu, na který majitel reagoval tím, že vodu odpojí. Ze Slovenska přišli oba v dospělosti, on z Prešova, ona z Vranova nad Topľou. V současném bydlení nechce rodina setrávat dlouho, jen přečkat zimu.

Smržovka (Pod Benzínkou)

U silnice mezi Tanvaldem a Smržovkou se nachází dům obývaný Romy, který vlastní J. Novotný z Liberce. Bydlí v něm i jeden hamrovský starousedlík, jak nás informoval jeho bratr (ten bydlí Naproti Centru), bohužel však nebyl zastížen. Zvenku vypadá dům i okolí udržovaně, podle bratra, který nás na dům upozornil, se majitel stará a dům patří mezi ty méně „problémové“.

Smržovka (U Maška)

Fotografie č. 3: Domy na Smržovce (U Maška)

Poněkud blíže Tanvaldu než předchozí lokalita, nedaleko Maškova pekařství, se nacházejí dva domy oddělené hlavní silnicí, které obývají Romové, jeden z nich shodou okolností vlastní paní Polívková, druhý pan Kyselý. Na rozdíl od ostatních domů na Smržovce je na těchto domech na první pohled poznat, že se jedná o SVL, domy jsou neudržované, některá okna jsou zazděná, kolem domů je nepořádek (částečně způsobený opravami, které jsou prováděny v jedné ze staveb) a přes

frekventovanou silnici přebíhají děti. Migrační trajektorie hamrovských nás zavedly do domu s č. p. 844 pana Kyselého, v něm totiž ještě na začátku roku 2013 bydlela jedna rodina z Mezivodí a jedna rodina z domu Naproti hasičárně.

Společné prostory v domě jsou ve velmi špatné stavu, neobývané byty jsou zcela vybydlené, rozvody elektřiny jsou vytrhané, neteče voda. V době šetření obývaly budovu čtyři domácnosti, jevílo se však jako vysoce pravděpodobné, že tento stav nebude mít dlouhého trvání. Dvě domácnosti (paní s manželem a synem a její švagrová s manželem a dětmi) v domě přebývaly delší dobu, od zimy ale bez smlouvy a bez vody, dvě domácnosti (paní s manželem a třemi vnuky v péči, vedle její syn s rodinou) se nastěhovaly před měsícem, dům se svolením majitele opravují a původní rodiny v domě nechtějí (důvodem je údajně jejich neplatičství, stejné obvinění ale padlo i z druhé strany). V opravovaných bytech zatím není zavedena elektřina, voda neteče v celém domě. Jinak jsou ale byty původních i nově příchozích obyvatel v dobrém stavu.

Respondentka z původní rodiny nám sdělila, že už v bytě (2+1, necelých 60 m²) nedělá žádné opravy, protože neví „dne ani hodiny“, kdy bude muset odejít (majitel s ní nekomunikuje). Pokud by k tomu došlo, je odhodlána si všechno z bytu odnést. Celý byt si totiž opravila a vybavila na vlastní náklady, její muž a švagr dokonce opravili střechu, když dům vyhořel, a nechce své dílo nechat někomu, kdo ji vyhazuje. Při hledání nového bydlení ji podle jejích vlastních slov limituje romský původ a vysoké akontace. Na úřadech jí říkají, ať si bydlení najde sama. Má strach z odebrání dítěte v případě ztráty bydlení. Její dvanáctiletý syn navštěvuje školu Údolí Kamenice, ona i manžel mají jen ZŠ, ona pobírá důchod, manžel jen dávky v hmotné nouzi.

Respondentka z nově příchozí rodiny se nastěhovala do bytu 3+kk, podle našeho odhadu do 60 m², zatím majiteli neplatí, protože zvelebují dům, smlouvu ale už má, a to na 3 měsíce. V bytě před ní bydlela údajně mezivodská rodina, která byt zanechala ve velmi špatném stavu. Jedno vnouče je v předškolním věku, druhá dvě začala chodit na ZŠ Masarykova. Sama respondentka dokončila ZŠ, ve 33 si ale udělala „školy“ (patrně kurzy) a živila se jako sociální pracovnice (Romodrom) – působila mimo jiné v Kartouzách – a asistentka na ZŠ Údolí Kamenice. Nyní si přivydělává prací pro probační a mediační službu, její výdělky ale nepřekročují 4 000, takže dál pobírá sociální dávky. Manžel má základní vzdělání, rovněž pobírá sociální dávky a přilepšuje si drobnými zednickými pracemi. Většinu příjmů teď paní investuje do domu, do kterého by chtěla místo stávajících rodin přivést i nějaké neromské nájemníky, preferuje nájemníky bezdětné.

Smržovka (U Maška) – Naproti hasičárně – Lovosice – Jablonec (u matky) – Jablonec – Jablonec

Smržovka (U Maška) – Anglie – Tanvald (sídliště) – Tanvald (U Autobusáku) – Tanvald (Titanik) –
– Svárov (internáty VH) – České Budějovice

Rodištěm respondentky z původní rodiny je Jablonec, tam se několikrát stěhovala, jednou ji majitel vyplatil, a tak si další byt vybavila z vlastních peněz. Dům ale vyhořel a o všechno přišla. Následně bydlela u matky. Když matka zemřela, šla ke švagrové do Lovosic, pak patrně vystřídala více adres, mimo jiné rok a půl přebývala u dcery Naproti hasičárně. Nakonec zakotvila na Smržovce, odkud se ovšem znovu musí stěhovat. Z hlediska této zprávy je zajímavé, že v době naší první návštěvy domu respondentka uvažovala o možnosti jít bydlet na čas i s manželem a synem opět k dceři, to znamená do Velkých Hamrů do domu Naproti hasičárně. Na druhou stranu respondentka z nově příchozí rodiny nás asi čtrnáct dní nato informovala, že paní sehnala byt v domě U Autobusáku.

Respondentka, která je v domě teprve dva měsíce, přijela nedávno z Anglie, předtím bydlela na sídlišti v Tanvaldu a ještě dříve v domě U Autobusáku a tzv. Titaniku (domě, který stával vedle dnešního domu U Autobusáku a představoval SVL, město ho v roce 2006 nechalo zbourat), tehdy bylo ale v obou domech údajně ještě dobré bydlení. Na Tanvaldsko přišla z Českých Budějovic, nejprve bydlela v internátech ve Velkých Hamrech.

Smržovka (Naproti Centru)

Fotografie č. 4: Dům na Smržovce (Naproti Centru)

Další dům u hlavní silnice mezi Tanvaldem a Smržovkou vlastní paní Lavičková z Velkých Hamrů. „U Centra“ se mu říká, neboť naproti se nachází nízkoprahové zařízení pro děti a mládež. Než jsme se do domu vypravili, provedli jsme rozhovor právě s majitelem. Dozvěděli jsme se, že všichni nájemníci bydleli dříve ve Velkých Hamrech, majitel se s nimi znal a nabídl jim bydlení. V uplynulých měsících se podařilo zrekonstruovat 5 ze 6 bytových jednotek, obydlené byly v době výzkumu 4 (u 5. se

ještě dokončovaly poslední úpravy). V doprovodu majitele jsme si prohlédli všechny byty a pak už bez jeho přítomnosti pořídili rozhovory se třemi staršími páry.

V domě bydlí 4 páry ve věku 45-70, u jednoho žijí dva vnuci (10 a 18 let, mladší chodí do školy Údolí Kamenice a starší se učí klempířem). Ze tří párů, se kterými jsme hovořili, není nikdo zaměstnán. Jedni manželé jsou oba v invalidním důchodu, jedni pobírají důchod (pán podle svých slov musel přestat s výkopovými pracemi kvůli prodělané mrtvici, má velmi nízký důchod, protože pracoval na Slovensku a na IČO, stydí se ale žádat o další dávky), poslední pobírají dávky.

Byty jsou velmi pěkně opravené a plně vybavené, jedná se o dispozice 2+1 a 2+kk o velikosti 35-60 m², nájemné se pohybuje od 6 500 do 7 500 včetně poplatků a služeb. Jediným technickým nedostatkem je vyschlá studna, což manžel paní Lavičkové (který se rovněž vyjádřil, že dům koupili, aniž by o této komplikaci věděli) provizorně řeší tím, že dvakrát týdně osobně doveze na místo velký kanistr s vodou. Jediný problém, který tak obyvatelé domu pocítují je, že dům není zkolaudován, a úřad práce tak nevyplácí příspěvky na bydlení (Podle slov manžela majitelky jsou na vině okna, která koupili v bazaru, takže nemají povinný štítek. Rozčiluje ho, že stav domu na Mezivodí je podle úřadů v pořádku, i když tam nejsou okna vůbec, zatímco po něm chtějí všechno až absurdně dokonale).

Okolí domu je udržované, společné prostory také. Všichni obyvatelé domu jsou Romové. Dům se nachází v těsné blízkosti hlavní ulice, což je ale na Tanvaldsku běžné i pro domy, které nemají se SVL nic společného. Vyloučení se tak projevuje spíše problémy jednotlivých obyvatel – nedostatek pracovních příležitostí, nedostatečné příjmy, dluhy a exekuce, přeražení vnuka na školu pro děti s mentálním postižením atd.

Smržovka (Naproti Centru) – Panský dům – Náchod – Hronov – vila Desná –
– ubytovna Tanvald (zrušeno) – Mezivodí – Snina

Smržovka (Naproti Centru) – Panský dům – Náchod – Hronov

Smržovka (Naproti Centru) – Za Betonárkou – Svárov (internáty, VH) – Desná (Za Kinem) –
– Kartouzy – Mezivodí – Benešov – Semily – Bukovec

Smržovka (Naproti Centru) – Za Betonárkou – vila VH – Morava – Topolčany

Smržovka (Naproti Centru) – Belgie – Za Betonárkou – Desná (vlastní dům) – Mezivodí –
– Lomnice n. Popelkou – Košice

První pár pět měsíců před rozhovorem ještě obýval Panský dům ve Velkých Hamrech. Tento dům je podle partnerů zanedbaný, je v něm špatná elektřina, v zimě netekla voda a především je na majitelku uvalena exekuce. Současné bydlení našli díky neteři, která žije ve Velkých Hamrech. Předtím žili manželé na Náchodsku, odkud pochází paní, pán však strávil mládí na Tanvaldsku, má tam příbuzné (konkrétně ve Velkých Hamrech v domě Za Školkou a v bytovce na Mezivodí), což byl také důvod ke stěhování z Náchoda.

Druhá dvojice se na Smržovku stěhovala asi před rokem z domu Za Betonárkou (stejná majitelka), protože pán se po mrtvici už nemohl starat o dřevo a na nové adrese je centrální kotel. Pán se přistěhoval do Velkých Hamrů za tehdejší partnerkou (ze staré hamrovské rodiny), předtím bydlel na Moravě, ze Slovenska přišel kvůli vojně. Paní bydlela Za Betonárkou 5 let, předtím přebývala na Mezivodí, tehdy to podle jejích slov bylo pěkné a zničili to až rodiny, které přišly po ní. Stěhování Za Betonárku jí nabídl manžel majitelky, který bydlí v bezprostřední blízkosti Mezivodí. V domě Za Betonárkou stále bydlí její syn se ženou a dcerou. Paní se narodila v Bokovci. Jako desetiletou ji i s maminkou vzal do Čech její bratr, bydleli v Semilech. Pak se vdala a s manželem bydleli v Benešově nedaleko Semil. Po smrti manžela byla ještě 15 let v Benešově, pak šla k dceři na Mezivodí. Bydlela v části, která pak shořela, neměla kam jít (dcera „šla k panímámě“), tak šla na městský úřad ve Velkých Hamrech a prosila tam o pomoc. Nepomohli jí, nakonec ji vzali k sobě cizí lidé v Kartouzách, měla tam jeden pokoj. Byl to prý hrozný dům. Zachránila ji příbuzná v Desné (Za Kinem) a vzala ji na tři měsíce k sobě. Následně se přes nevěstu dostala do internátů na Svárov, když to koupil městský úřad, vzala je k sobě paní Lavičková.

Poslední manželé jsou oba ze starých hamrovských rodin, paní začínala v Kartouzách, pak se přestěhovala za manželem, jehož rodina obývala Mezivodí. Přibližně před 12 lety si pořídili vlastní dům v Desné, kvůli neshodám s příbuznými ho ale po pěti letech prodali a šli k paní Lavičkové Za Betonárku, poté zkusili žít u dcery a syna v Belgii, ale nezvykli si tam, zavolali manželovi paní Lavičkové a ten jim nabídl bydlení na Smržovce, kam se před 4 měsíci nastěhovali.

Všichni respondenti si byty pochvalují a vyjadřují vděk majiteli, který se o ně stará, v domě určitě chtějí zůstat, někteří by ale potřebovali, aby se vyřešil problém s příspěvkem na bydlení.

Tanvald (U Autobusáku)

Fotografie č. 5: Dům v Tanvaldu (U Autobusáku)

Dům U Autobusáku vlastněný pražskou společností RIAL spol. s r.o. je nepřehlédnutelnou SVL prakticky v centru Tanvaldu. Dům je ve špatném technickém stavu a obvykle před ním postávají hloučky Romů – jediných obyvatel domu (dříve tu bydleli i starší neromští nájemníci, nikdo z nich už ale nežije). Počet rodin ani lidí

v lokalitě se nám nepodařilo zjistit, pořídili jsme ovšem rozhovor s rodinou, která bydlela v Kartouzách mezi prvními. Z něj také víme, že obyvatelé domu U Autobusáku se příliš nemění, prý se někdo nový objeví tak jednou za 4-5 let.

Společné prostory domu jsou v dezolátním stavu, na chodbě nesvítí světlo. Byty, které jsme navštívili, byly pěkně upravené, měly ale mnohé nedostatky – staré poruchové trubky, vlhkost, plíseň...

Jedna čtyřčlenná rodina (pár s dětmi ve věku 5 měsíců a 2 roky) se tísní v 37metrovém 2+kk, sprchový kout je improvizovaně nainstalován v kuchyni, záchod zcela chybí (chodí k příbuzným). Čisté nájemné platí 5 000 Kč, 1 200 Kč dají za elektřinu a výdaje mají také za uhlí a dřevo. Ona vychodila ZŠ Masarykova (byla s ní moc spokojená) a je na mateřské. On se vyučil v oboru kuchař, číšník. Původně chtěl hrát ve filharmonii, konzervatoř ale nedokončil, pracuje u technických služeb (dříve v Tanvaldu, nově ve Zlaté Olešnici).

Pětičlenná rodina (manželé a děti ve věku 18, 13, 7) platí za 3+1 6 000 + 2 000 za elektřinu + tuhá paliva. Záchod mají na chodbě. Muž je v plném invalidním důchodu, žena je nezaměstnaná, oba vzpomínají na práci v továrnách. Nejstarší syn se nevyučil, pracuje u technických služeb, mladší děti chodí na ZŠ Masarykova, jsou tam úspěšné, podle matky je to dobrá škola. Snaží se žít skromně, dluhy nemají, ušetřit např. na akontaci se jim však také nedaří.

Tanvald (U Autobusáku) – Tanvald (Šumburk) – Kartouzy – Bardejov

Tanvald (U Autobusáku) – Tanvald (Šumburk) – Kartouzy

Migrační historie náleží 44leté ženě, která se narodila na Slovensku a v 17 letech přišla za prací do Velkých Hamrů, a její neteři, která se už v Kartouzách narodila. Před přibližně 13 lety se celá širší rodina přestěhovala z Kartouz kvůli zvyšování nájmů zavedeného novou majitelkou a také kvůli příchodu rodiny z Plavů, která prý má špatnou pověst a „vybydlela“ už několik domů. Vyslechli jsme také historku, která otec starší respondentky postavil plot mezi nimi a sousedy, aby měla rodina klid.¹⁸ Po odchodu z Kartouz si rodina našla podnájem na Šumburku. Majitel se je ale později prý odtamtud snažil dostat, měli ovšem smlouvu na neurčito, takže jim začal dělat různé naschvály, např. zbořil střechu. Vydrželi to 4 roky, pak se přestěhovali do domu U Autobusáku. Rodinu tam neměli, ale věděli, že v domě jako Romové bydlení seženou. Na této adrese jsou již 9 let, obě rodiny by se chtěly odstěhovat, mladší má prý nalezené bydlení ve Zlaté Olešnici.

Tanvald (Dlouhák)

Tzv. Dlouhák se nachází na začátku Tanvaldu ve směru z Velkých Hamrů, jedná se o dvoupatrový dům s pěti vchody ve špatném technickém stavu, který je ve vlastnictví města. Od centra města není daleko, ale od domů mimo SVL je stavba izolována svou polohou u výpadovky. Ve Velkých Hamrech se o domě nikdo nezmiňoval ani v souvislosti s příbuzenstvím, ani v souvislosti s předchozími obyvateli města. Zástupci NNO a PČR nám poskytli neoficiální informaci, že objekt má být zbourán.

¹⁸ To potvrzuje i článek Rom ve Velkých Hamrech se od ostatních oddělil plotem, Radio Praha, 19. října 1999, <http://romove.radio.cz/pictures/romove/rijen99.html>. V něm doslova stojí: „Plotem z vlnitého plechu si ohradil svou část dvorku obecního domu ve Velkých Hamrech na Jablonecku Štefan B., jeden z Romů, kteří zde bydlí. Plot, na jehož postavení údajně dostal ústní povolení od obecního úřadu, má podle něj zajistit klid a soukromí jeho rodině; ten údajně Romové ze sousedství narušují. B. si svou čtvrtinu dvorku ohradil dva metry vysokým a pět metrů dlouhým plotem z vlnitého plechu, jehož vrch je zakončen ostnatým drátem. Sousedé většinou B. aktivitu tolerují a plot považují za jeho osobní věc.“

Ubytovny

Obyvatelé SVL ve Velkých Hamrech podle našeho šetření nemají příbuzné na ubytovnách v okolních městech a do těchto zařízení nás nezavedlo ani pátrání po minulosti domů. Z hlediska možných scénářů dalšího vývoje v oblasti bydlení nicméně považujeme za nezbytné uvést alespoň přehled ubytoven v mikroregionu. Jedná se o jedno zařízení Charity na Smržovce (ve stejné budově, jako je také nízkoprahové zařízení známé jako Centrum) a dvě soukromé ubytovny paní Pořízové v Desné a v Tanvaldu (Koruna). Všechna tři zařízení jsou určena pro bezdětné jednotlivce a páry. Nejbližší ubytovny pro rodiny s dětmi jsou v Jablonci a Harrachově, žádný z našich respondentů však neviděl ve stěhování na ubytovnu alternativu.

Jednotlivci a rodiny mimo SVL

Desná (Ve Sladké díře)

Nedaleko domů U Quattru v ulici Ve Sladké díře, tedy mimo hlavní silnici, se nachází ještě jeden dům (spadá už pod Desnou) obývaný Romy, situace je zde ale úplně jiná. Dům jsme navštívili, protože o jeho obyvatelích hamrovští mluvili jako o „rodině, která bydlí ve svém“ nebo o „cigánech, kteří se mají dobře“ a my jsme chtěli do našeho přehledu zařadit i příběh někoho, kdo je úspěšný. Zároveň v rodině z domu Za Školku uvedli, že v na adrese Ve Sladké díře mají příbuzné. V době našich dvou návštěv obyvatelé na domě intenzivně pracovali, 4 byty a střecha byly v létě 2013 již dokončené, nahoře se dodělával ještě pátý byt. Dům ani jeho bezprostřední okolí nenesou znaky SVL.

V domě bydlí čtyři rodiny, 2 bratřenci s rodinami, jedna sestřenice s rodinou a dcera této sestřenice s rodinou. My jsme mluvili s manželi, na které je dům napsaný. Pán uvedl, že spolu s ostatními muži v rodině podnikají v oblasti zednických prací (někdy berou i další pracovníky na DPP, dojíždějí do velmi vzdálených lokalit, jako je Praha nebo Klášter na Ohří), což konkrétně jemu vynáší 30 – 40 000 měsíčně, v zimě je ale pauza, během které jsou přihlášení na ÚP. Respondent není vyučený a nedochodil ani základní školu, kvůli nemoci rodičů vyšel ze 6. třídy, řemeslu se učil praxí. Podle jeho názoru je pro Roma v ČR těžké získat zaměstnanecký poměr (například jeho synovec má maturitu a „zametá chodníky pod technickými službami“), proto se stal živnostníkem.

Velkou část příjmů rodiny pohltí hypotéka na dům. V plně vybaveném bytě 2 + 1 v kategorii 40 – 60 m² jich bydlí pět, jeden syn je těžce postižený, jeden chodí na ZŠ Masarykova (je ve 4. třídě a nemá nejlepší výsledky, podle otce nedostává ve škole dostatečnou podporu), dcera je tříletá, do školky nechodí, žena je doma s postiženým synem a sama je částečně invalidní. Respondent by ocenil více aktivit pro děti, především doučování (kroužky na ZŠ jeho syn ovšem nevyužívá, doučování podle otce na škole neprobíhá). Vztahy se sousedy hodnotí dobré, alespoň v každodenním kontaktu („zdravíme se“), přesto se domnívá, že v jeho nepřítomnosti se o něm nevyjadřují pěkně. S obyvateli nedalekých domů U Quattru se zná, manželka tam má rodinu.

Desná (Ve Sladké díře) – Tanvald (Krkonošská) – Prešov

Respondent přišel z Prešova do Tanvaldu a bydlel s rodiči na Krkonošské, před 4 lety se přestěhoval do vlastního bytu Ve Sladké díře. Přemýšlel také o emigraci do Kanady (má tam příbuzné a láká ho absence rasismu), ale má práci a hypotéku, spíše by tedy v budoucnu chtěl, aby v ostatních bytech bydlely jeho děti.

Tanvald (sídliště) a Železný Brod (sídliště)

Určitý počet romských rodin bydlí také na sídlištích větších měst v regionu, míra jejich sociálního vyloučení je různá, o čemž svědčí i životní situace dvou rodin z Tanvaldu a jedné z Železného Brodu, které jsme zmapovali.

První respondent platí za 2+1 9 500 (jeho bratr přitom za 3+1 jen 7 500, hodně totiž záleží na majiteli). Žije se ženou a dvěma předškolními dětmi, ještě má 4 děti z předchozího vztahu (bývalá žena s dětmi bydlí U Quattra, děti chodí na ZŠ Masarykova). Učil se zedníkem, ale školu nedokončil, je závislý na sociálních dávkách, občas jezdí na výkopy, oficiální zaměstnání by se mu nevyplatilo, protože má exekuce a velké dluhy z půjček. Je hodně naštvaný na Čechy, jsou podle něj velcí rasisti, sám používal spojení jako „jiná rasa“, „cigánská krev“ apod., pořád označoval Čechy výrazy „vy“ nebo „oni“. Velkým problémem je podle něj bydlení, ocenil by také pořádné hřiště.

Respondentka z téhož sídliště platí za 3+1 (70 m²) 10 500, což je podle jejích slov hodně, ale dokud manžel pracuje, zvládají to. On pracuje ve společnosti Detoa a v době šetření se chystal nastoupit ještě do druhé práce na stavbě, ona je na mateřské, příležitostně ale dělá také ve společnosti Detoa. Děti mají dvě ve věku 1 a 3, starší mají v plánu dát za rok do školky. Oba chodili na běžnou ZŠ, on je vyučený mechanik – opravář, ona studium na učilišti nedokončila, oba mají ambice dál studovat, ona by ráda dělala sociální pracovníci nebo asistentku pedagoga.

Poslední respondentka bydlí na sídlišti v Železném Brodu, je vyučená a pracuje na Malé Skále v továrně, v minulosti byla nějakou dobu i hlášena na ÚP. Její manžel vystudoval policejní akademii, teď pracuje na IČO, věnuje se zednickým pracím, zateplování apod. Pracuje raději s Čechy, protože na Romy prý není spoleh. Dcera je v sekundě na osmiletém gymnáziu. Rodina byla letos na dovolené v Egyptě. Za dům 3+1 platí 11 000.

Tanvald (sídliště) – Tanvald (U Quattra) – Mezivodí – Tanvald (U Quattra) – Tanvald –
– Vranov nad Topľou

Tanvald (sídliště) – Desná (Za Kinem) – Kartouzy

Železný Brod (sídliště) – Kartouzy

Rodina prvního respondenta přišla do Tanvaldu, když mu byl rok, z Vranova nad Topľou, později zakotvila v domě Polívkové U Quattra. Respondent bydlel asi rok na Mezivodí (viz činnost majitelky Polívkové výše), kde si byt musel sám dávat do pořádku. Paní Polívková podle něj obecně do domů moc neinvestuje a vybírá velké nájemy, z bydlení v jejím domě mu zbyl dluh za plyn 20 000. Se současným bydlením je docela spokojen, ale cena mu připadá vysoká.

Respondentka ze sídliště v Tanvaldu a respondentka ze sídliště v Železném Brodě jsou sestry, obě se narodily v Kartouzách, sledovaly zhoršování kvality bydlení v domě, jedna se ale už před více než 10 lety odstěhovala za partnerem do Železného Brodu, druhá se spolu s matkou před přibližně 7 lety přestěhovala do Desné (Za Kinem), před 5 lety se i ona přestěhovala za partnerem.

Shrnutí

Při pátrání po migračních drahách na Tanvaldsku jsme narazili na rodiny, které prožily velkou část života ve Velkých Hamrech, před časem se však uchýlily např. na Smržovku, i na rodiny, které jsou naopak pevně svázané s Tanvaldem, ale přechodnou dobu přebývaly ve Velkých Hamrech. Prakticky pro žádnou rodinu z našeho přehledu však není bydlení na Tanvaldsku pouze náhodnou a přechodnou záležitostí. I rodiny v okolních obcích pojí rodinné

vazby, a to nejen s hamrovskými, ale i vzájemné. Tento výsledek je však do značné míry dán výběrem vzorku – hledali jsme příbuzné hamrovských (tedy ty, kteří mají v regionu příbuzenské vazby) nebo někdejší obyvatele Velkých Hamrů (tedy ty, co na Tanvaldsku pobývají delší dobu). To, že nás tato strategie nezavedla do „Dlouháku“ ani do ubytoven, svědčí o tom, že v mikroregionu žijí další sociálně vyloučení, kteří jsou buďto příbuzensky i geograficky izolovaní, nebo nemají k regionu žádné vazby, jejich životní situace a migrační historie však již stojí mimo rámec této studie. Minimálně určitý segment SVL na Tanvaldsku lze ovšem považovat za poměrně stabilní.

Narazili jsme také na několik osob se zkušeností s bydlením v zahraničí (Kanada, Anglie, Belgie), které se na Tanvaldsko po určité době vrátily, podle svých slov natrvalo (s výjimkou jednoho muže z domu U Quattra, který má naopak v plánu se do Anglie vrátit). Přestože bez výjimky oceňují, že se v těchto zemích nesetkávaly s rasismem, a pochvalují si také větší množství pracovních příležitostí, vrátily se, neboť nedokázaly překonat jazykovou bariéru a v cizině se zkrátka necítily „doma“. Jeden citát za všechny: „Nemohl jsem si tam zvyknout. Česko je Česko. I když je to tady trochu krutější.“

O „push a pull faktorech“ migrace na Tanvaldsku lze říci v zásadě totéž, co platilo pro Velké Hamry – mezi pull faktory nejčastěji figuruje přítomnost příbuzných, push faktory převládají nad pull faktory. Několik jednotlivců se však stěhovalo i za lepším bydlením a např. v případě rodiny, která má příbuzné na Mezivodí (její členové bydlí v Desné Za Kinem a na sídlišťích), je vidět i značná sociální mobilita především v generaci dnešních dvacátníků a třicátníků. Zajímavě se ve výpovědích vyrýsovala pověst mezivodské velkorodiny. Různí lidé, kteří s touto rodinou bydleli v Kartouzách a na Mezivodí, lidé, kteří bydleli s jednou větví na Smržovce nebo v bytě po ní, se shodují, že příslušníci této rodiny rychle ničí byty, neumějí udržovat pořádek apod. Kritikou nešetří ani příbuzní, kteří bydlí jinde. Někteří svá slova zmírňují tím, že problémy jsou jen s mladými, případně se „Slováky“, kteří se k rodině připojili nedávno. Velmi obvyklý je i názor, že problém není v lidech samotných, ale v přílišné koncentraci Romů na jednom místě. Několik respondentů se přímo přimlouvalo za to, aby byly jednotlivé nukleární rodiny rozděleny do městských bytů a dostaly šanci ukázat, že umí žít slušně.

Z rozhovorů vyplynuly i jisté antipatie mezi rodinami, které však výrazně nepřesahují do širších rodinných struktur, ale spíše se odvíjejí od osobních zkušeností. Nejsilnější bylo pnutí v domě na Smržovce (U Maška), kde v době šetření probíhala výměna nájemníků.

Lidí, kteří mají zkušenost s životem ve Velkých Hamrech, jsme se ptali také na srovnání bydlení v tomto městě a v jiných městech regionu. Většina dotázaných odpověděla v tom smyslu, že záleží na konkrétních domech a majitelích, že ve všech městech žijí někteří dobře a někteří špatně. Osoby, které prožily ve Velkých Hamrech mládí, považovaly bydlení v tomto městě za lepší. Hovořila z nich však spíše nostalgie po dobách, kdy byla v továrnách práce a s ní spojené slušné bydlení.

Úroveň bydlení v jednotlivých lokalitách je skutečně velmi různá, stejně tak výše nájemného, přístup majitelů, míra vyloučení nebo subjektivní potřeby obyvatel. Máme-li situaci nějak shrnout, můžeme konstatovat, že z navštívených lokalit v okolí Velkých Hamrů se s největšími problémy v oblasti bydlení potýkají rodiny na Smržovce (U Maška) a v domě U Autobusáku. V prvním případě dvěma rodinám bezprostředně hrozí ztráta bydlení, v případě druhém je zase alarmující stav bytů a společných prostor. Ve snaze nalézt lepší bydlení narážejí lidé na různé bariéry: nízké příjmy, vysoké akontace, zadluženost (často i vůči městu), romský původ, neochota úřadů, absence sociálních služeb, bytová politika měst atd. Na druhou stranu se najdou i soukromí majitelé, jako například paní Lavičková (případně pan Pinkava, ve Velkých Hamrech pak ještě pan Procházka), kteří provádějí v domech opravy, s nájemníky komunikují a nájemné se nesnaží „vyšroubovat“ na hranici únosnosti. Paní Lavičková nepovažuje domy a jejich obyvatele za rychlý zdroj příjmu, ale za

dlouhodobou investici (v rozhovoru uvedla, že by si přála, aby domy v budoucnu zajistily jejím dcerám lepší životní úroveň). Je ovšem také pravda, že si, jak sama potvrdila, své nájemníky vybírá (což jí umožňuje dobrá znalost romských obyvatel Velkých Hamrů a okolí), a že v obou jejích domech žijí dohromady jen 4 děti. Je tedy zjevné, že určitá část obyvatel SVL nemá na trhu s byty velkou šanci získat důstojné bydlení a řešení jejich situace tak leží na bedrech obce, respektive obcí.

Seznam použité literatury a zdrojů

Indikátory udržitelného rozvoje na místní úrovni, Civitas per populi Hradec Králové, 2010 (<http://www.indikatory.eu/liberecky/jablonec-nad-nisou/velke-hamry/soc1-%E2%80%93-socialne-demograficka-struktura-v-obci-velke-hamry>, 7. 9. 2013).

Rom ve Velkých Hamrech se od ostatních oddělil plotem, Radio Praha, 19. října 1999, <http://romove.radio.cz/pictures/romove/rijen99.html>.

Svobodová H., Věžník A., Hofmann E.: Vybrané kapitoly ze socioekonomické geografie České republiky, Elportál, Masarykova univerzita, Brno 2013.

Údaje z Evidence obyvatel obce Velké Hamry.

Údaje z Katastrálního úřadu pro Liberecký kraj, Katastrální pracoviště Jablonec nad Nisou.

<http://severo.ceskereality.cz/rodinne-domy/cinzovni-domy/?id=QTM09721209347>, 2. 9. 2013.

<http://severo.ceskereality.cz/rodinne-domy/cinzovni-domy/?id=YFN12716323209>, 2. 9. 2013.

www.googlemaps.com.